

1. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття: наук.-популярне видання / Ісидор Нагаєвський. - К.: Укр. письменник, 1993. - 414 с 2. Мазепа І. П. Україна в огні та бурі революції. 1917-1921 / І. П. Мазепа. - Дніпропетровськ: «Січ», 2002. - Ч. II, III. - 335 с 3. Доценко О. Літопис Української революції: Матеріяли й документи до історії Української революції. 1917-1922 / Олександр Доценко. - К. Львів: Накладом автора, 1923. - Т. II. Кн. 4. - 364 с 4. Симон Петлюра: Статті. Листи. Документи. - К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. - Т. IV. - 704 с 5. Документи // Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 - 6.V.1920) / Олександр Доценко. - К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2001. - С 145-344. 6. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 - 6.V.1920) / Олександр Доценко. - К.: Вид-во Олени Теліги, 2001. - С. 3-144. 7. Доценко О. Літопис Української революції: Матеріяли й документи до історії Української революції. 1917-1923 / Олександр Доценко. - Тарнів-Львів, 1923. - Т. II. Кн. 5. - 400 с 8. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рятування України / І.Огієнко (Митрополит Іларіон); упоряд., авт..передм. і коментарі М. С Тимошик. - К.: Наша культура і наука, 2005. - 464 с 9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1131, оп. 1, спр. 20, арк. 40. 10. Руккас А. О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа) / А. О. Руккас. - Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. - 480 с 11. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 -листопад 1920: Док. і матеріали. У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. - К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. - Т. 2. - 744 с

Косаківський В. А. (м. Вінниця)

**ЕТНІЧНА КУЛЬТУРА ПОДІЛЬСЬКОГО
МІСТЕЧКА ХІХ - ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ
{НА ПРИКЛАДІ МІСТЕЧКА ЧЕЧЕЛЬНИК}**

В статті на прикладі містечка Чечельник подано характеристику етнокультури подільського містечка ХІХ - початку ХХІ ст. В ході проведеного дослідження встановлено, що поліетнічне в минулому

містечко нині є фактично моноетнічним. Ця риса є типовою не лише для Чечельника, а й для усіх подільських і українських містечок.

Ключові слова: Поділля, Чечельник, містечко, етнокультура, ХІХ -початок ХХІ ст.

Подільські містечка викликають особливий інтерес специфікою своєї етнічної культури, оскільки в них упродовж століть тісно переплітались історичні долі представників різних етносів: українців, євреїв, поляків, росіян, вірмен, циган тощо. З огляду на це, історико-етнографічне дослідження українських містечок набуває маркерної значимості у контексті пізнання народної традиційно-побутової культури як іншоетнічних їх мешканців, так і домінуючої в більшості з них української спільноти. Етнографічне вивчення історії подільського містечка дозволяє виокремити й осмислити важливі й ще малодосліджені аспекти повсякденної культури, соціально-економічного, громадського та релігійного життя, з'ясувати особливості формування етносвідомості та ментальних характеристик людності містечок як проміжної ланки між сільським та урбанізованим соціумом.

На середину 70-х рр. ХХ ст. на Україні налічувалось 885 селищ міського типу, в тому числі - 28 на Вінниччині та 19 на Хмельниччині. Наприкінці ХІХ ст. в Подільській губернії було 7207 населених пунктів, у тому числі - 120 містечок. Одним із них є колишнє містечко Чечельник, нині селище міського типу, районний центр однойменного району Вінницької області.

Тут проживали українці, євреї, у меншій кількості - поляки, росіяни та представники інших етносів. Наприкінці ХХ ст. суспільно-політичні перетворення та етнодемографічна криза призвели до змін в етнічній структурі населення містечок Поділля, які з поліетнічних стали моноетнічними з переважанням представників українського етносу. Як з огляду на це, так і через відсутність спеціальних студій соціокультурних змін у повсякденному житті української людності містечок - своєрідних поліетнічних систем, головна увага автора при дослідженні різних аспектів матеріальної та духовної культури селища міського типу (снт.) Чечельник спрямована на її українську частину [1, с 1-2].

Про етнокультуру подільського містечка маємо ряд відомостей з наукової літератури ХІХ ст. Серед праць того часу вагоме місце займає праця Ю. Крашевського «Wspomnienia Odessy, Jegyssanu i Budzaku:

Dziennik przejazdu w roku 1843 od 22 czerwca do 11 wrzesnia», яка містить описи населених пунктів, в тому числі і Чечельника, через які мандруючи до Одеси проїздив дослідник [2]. Про подільські містечка можемо почерпнути цікаву інформацію з другого тому праці М. Балінського і Т. Ліпінського «Starozytna Polska pod wzgledem historycznym, geograficznym, i statystycznym opisana» [3].

Першою спробою комплексного етнологічного дослідження різних сторін матеріальної і духовної культури населення України стали матеріали етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край, проведеної в 1869-1870 рр. під керівництвом П. П. Чубинського. Результати експедиції опубліковано у семи томах [4]. У сьомому томі подано матеріали про народи, які населяли Україну на той час. Перша частина тому присвячена українцям, а друга євреям, полякам, росіянам, німцям, чехам, молдованам, мазурам, караїмам, татарам, циганам, вірменам [5].

Значну кількість матеріалу про українські містечка можемо почерпнути зі сторінок енциклопедії «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich». В першому томі знаходиться інформація про м. Чечельник [6, s. 781-782].

В «Архиве Юго-Западной России» вміщено матеріали другої половини XVIII ст. Серед них відомості про перепис єврейського населення в 1765-1791 рр. у Південно-Західному краї, в тому числі і в Чечельнику та навколишніх населених пунктах, які належали до чечельницького кагалу [7, с 476-587].

У праці «Приходы и церкви Подольской епархии» є відомості про усі населенні пункти Подільської губернії станом на початок XX ст. [8].

Нині спостерігається суттєве розширення фонду вітчизняних та зарубіжних джерел з історії та етнології Поділля. Вагомий внесок у вивчення містечок Поділля у другій половині XX - на початку XXI ст. зробили науковці ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Зокрема З. С. Гудченко висвітлила особливості архітектури українських містечок [9, с. 109-118; 10, с. 51-57.].

Узагальнену історичну характеристику містечок, а нині селищ міського типу, подано у 26 томах «Історії міст і сіл Української РСР». Один з них присвячений Вінницькій області [11].

З публікацій останнього десятиліття XX та початку XXI ст. вартим уваги є два випуски монографії «100 еврейских местечек Украины: исторический путеводитель», які присвячено історії і етнографії містечок Поділля, у яких у минулому значну кількість населення

становили євреї. У першому випуску крім загальних матеріалів є статті присвячені окремим містечкам Поділля: Зінькову, Меджибожу, Проскурову, Сатанову, Шаровці [12]. У другому випуску окремі статті присвячено містечкам: Бершадь, Брацлав, Гайсин, Мурафа, М'ястківка, Піщанка, Томашпіль, Тростянець, Тульчин, Чернівці, Чечельник, Шаргород, Шпиків, Ямпіль, Яруга. Тут же подано історичні довідки про містечка: Вапнярка, Велика Кісниця, Верхівка, Джурин, Дзигівка, Жабокрич, Княжеполь, Кодима, Комаргород, Крижопіль, Ладижин, Марківка, Ободівка, Ольгопіль, Соболівка, Цекинівка [13]. Матеріали до обох випусків було зібрано в ході історико-етнографічних експедицій організованих Санкт-Петербурзьким єврейським університетом влітку 1993 року [14].

Цікавою за своїм змістом для етнографів є колективна монографія «Штетл, ХХІ век : полевые исследования» написана на основі польових досліджень зібраних на Поділлі у Тульчині, Бару та Могилеві-Подільському і вдрукована в серії «Studia Ethnologica» [15].

Деякі матеріали по етнокulturі подільського містечка знайдемо у монографії О. В. Гусева та С. О. Гусева «Історія Літина. З найдавніших часів до початку ХХ століття». Окремий розділ цієї праці присвячений етнографії Літина та народам, які в ньому проживають: українці, євреї, росіяни [16, с. 64-83].

Різним питанням розвитку містечок Поділля присвячено ряд випусків наукового вісника «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України». Вагоме місце тут посідають матеріали присвячені історії та етнографії Меджибожа та інших міст і містечок краю Наприклад, це № 1 за 2009 р. та № 1 за 2010 [17; 18].

Основні аспекти розвитку міст Поділля др. половини ХІХ - початку ХХ ст. розглядаються у монографії С. М. Єсюніна «Міста Подільської губернії другої половини ХІХ - початку ХХ ст.» [19].

Низка історико-етнографічних публікації, спеціально присвячених етнічній культурі містечка Чечельник, належить автору даного дослідження. Їх тематика охоплює різні аспекти історичного та фольклорно-етнографічного вивчення Чечельника як типового, поліетнічного за складом населення містечка Південно-Східного Поділля. На цю ж тему у 2013 р. захищена кандидатська дисертація [1].

Вивчаючи етнодемографічний та соціокультурний розвиток містечка Чечельник в історичній ретроспективі нами простежено особливості історичного розвитку цієї частини Південно-Східного Поділля від найдавніших часів. Природно-кліматичні умови півдня

сприяли інтенсивному заселенню р. Савранки вже в добу раннього палеоліту та особливо у наступні історичні епохи. Перша згадка про Чечельник датується 1529 роком. З 1635 до 1923 р. Чечельник мав статус містечка з притаманними йому особливостями містечкової традиційно-побутової культури [20, с. 38-44; 21, с. 38-76].

Топонім «Чечельник» має татарське походження - Чачанлик. У зв'язку з українською колонізацією Південно-Східного Поділля, ця назва згодом трансформувалася в «Чечельник». Мікротопоніміка Чечельника та його околиць тісно пов'язана із проживанням на території містечка представників різних етносів: українців в «Липецькому», поляків на «Мазурівці» і в «Тартаку», євреїв у «Місті» і росіян на хуторі «Анютино». [22, с. 184-189].

Упродовж всієї історії Чечельника його населення було різноетнічним: тут проживали українці, євреї, поляки, росіяни й представники інших націй. На сьогодні домінуючою етнічною спільнотою Чечельника є українці. З 90-х рр. ХХ ст. природний приріст населення містечка щорічно зменшується; ця тенденція є характерною не лише для Чечельника, а загалом для всієї України [23, с 112-215]. Жителі Чечельника були прихильниками трьох релігійних конфесій - православ'я, католицизму й іудаїзму (*особливо його течії - хасидизму*), культові споруди яких - церква, костел і синагога є історичними пам'ятками селища [24, с 156-160].

Міжетнічні та міжконфесійні взаємини жителів Чечельника в певні історичні епохи були різними: періодично складними були стосунки між християнами й іудеями, між католиками і православними. Однак у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст. ці взаємини кардинально змінилися внаслідок міграційних та інтеграційних процесів: значна частина єврейського населення емігрувала за межі України, польська й російська громади майже повністю асимілювались. Поляки, котрі зберегли свою ідентичність, сьогодні асоціюються з католиками [1, с. 9].

Чечельниччина як частина Поділля віддавна була сільськогосподарським краєм. Провідною галуззю господарства місцевих мешканців було землеробство в усіх його галузях: рільництво, городництво й садівництво. Цьому сприяли кліматичні умови та родючі ґрунти. Ця ж обставина вплинула на швидкий розвиток ремесел, промислів, зростання промислового виробництва й становлення Чечельника як торгового осередку. До створення у 30-х рр. ХХ ст. колгоспів, у яких частково з'являється агропромислова спеціалізація,

українське населення містечка займалося традиційним землеробством. Упродовж віків сформувалися основні землеробські культури, склалася система землеробства, народний сільськогосподарський календар, а також усталилися традиційні знаряддя обробітку ґрунту, збирання та переробки врожаю. Дослідження дає підстави стверджувати, що землеробські заняття українців Чечельника майже не відрізнялися від аналогічної агропрактики людності довколишніх українських сіл. Городництво як частина землеробства посідає окрему, недостатньо досліджену ланку в господарській діяльності українців загалом та чечельничан зокрема. Найпоширеніші городні культури - картопля, кукурудза, цибуля, часник, квасоля, буряки. Землі Чечельника придатні для вирощування теплолюбних баштанних культур. Садівництво на Поділлі також має давню традицію. Кліматичні умови тут сприятливі для вирощування різних плодкових дерев, особливо винограду. Плодоносять тут також абрикос та айва. Не випадково сади та виноградники нині є майже у кожній садибі мешканців Чечельника. Від найдавніших часів тваринництво і землеробство відігравали значну роль у житті людності краю. Зазвичай жителі Чечельника, як і мешканці довколишніх сіл, розводили велику рогату худобу, свиней, у меншій мірі - кіз та овець [25, с 126-132].

Традиційними допоміжними видами господарської діяльності українського населення містечка були й залишаються донині рибальство, бджільництво, полювання та збиральництво. Для ловлі риби в ставках на р. Савранка мешканці Чечельника здавна використовують різноманітні пастки, які виготовляли з лози, ниток та дроту: «верші», «паровиці», «павуки», «кульки», «фатки» тощо. Бджільництво пройшло шлях від бортних входів до бортей штучних - дуплянок, а в ХІХ ст. рамкових вуликів [26, с 188-192].

Транспортними засобами в Чечельнику здавна були віз, гарба, безтарка, сани, в які запрягали волів, а згодом і коней. У господарстві використовувались також грабарки, двоколки, брічки. Серед водних транспортних засобів для рибної ловлі, заготівлі очерету, перевезення вантажів використовуються човни (*лодки*).

З огляду на особливості етнічної історії Поділля й виникнення на його території містечок, де проживала значна частина іноетнічного (*переважно єврейського та польського*) населення, очевидною є деяка регіональна специфіка господарських та професійних занять його людності. Ця обставина зумовила місцеві особливості характеру ремесел та промислів, на розвитку яких відбилися етнічні уподобання й

усталені етно-професійні заняття різноетнічної людності. Так, зокрема, бідніша частина євреїв містечка, зазвичай, займалася різноманітними промислами, як-от: шевство, кравецтво, шапкарство, столярство тощо. Відтак у єврейському середовищі ці промисли були головним заняттям для значної частини його жителів. Водночас у господарстві українського населення містечка ремесла та промисли мали, переважно, допоміжний характер. Серед українців поширеними ремеслами були ткацтво, килимарство, вишивка, шевство, деревообробка, малювання на склі, в'язання мережива тощо [1, с. 10; 27, с. 76-84; 28, с. 36; 29, с. 562-564; 30, с. 66-67; 31, с. 10-12].

Забудова та житло населення Чечельника сформувалися внаслідок специфічних історичних, соціальних та економічних умов і поєднує типову містечкову, сільську з промисловою та культурною забудовою. Центр Чечельника - власне, саме містечко, частину жителів якого ще в недалекому минулому становили євреї, а околиці - це село з переважанням українського населення. Містечкова забудова складалась з кількох паралельних вулиць, посередині була ярмаркова площа, а поряд - синагога. Залишки кварталів містечкової забудови в Чечельнику частково збереглися на кількох центральних вулицях. Забудова вулиці складається з двох рядів щільно прилеглих довгих будинків, повернутих вужчою стороною до проїжджої частини. У бік вулиці виходили різні частини будинків: елементи підвалів, сходів, галереї. Крім житлових, тут знаходилися дві корчми, чайна та 5 заїздів.

Така забудова характерна для усіх подільських містечок, але на сьогодні вона найкраще збереглася лише в Шаргороді. Майже всі уцілілі в Чечельнику традиційні єврейські будинки XIX - початку XX ст. нині перебувають в аварійному стані, або ж цілковито перебудовані. Характерний колорит штетла - тут майже повністю втрачено [12, с 391-393].

Частині Чечельника, де проживало українське населення, властива типово сільська архітектура. Планування цієї частини поселення також вуличне. Розміщення хати й господарських споруд залежало від розміру земельної ділянки та її розташування щодо вуличної осі. На подвір'ї перед хатою влаштовували квітник або невеликий сад. Неподалік хати (*напроти або на одній лінії*) розташовувались окремі господарські споруди: в першу чергу це була «шопа» для худоби, стайня для коней. Перед шопою робили обору. Інколи декілька будівель об'єднувалися під одним дахом (*літня кухня + шопа + катрага для сіна*) або літня кухня + шопа. Таке поєднання характерне для забудови 70-80-х рр. XX

ст.; відтоді почали будувати на одній лінії хату, до якої примикає літня кухня + гараж + хлів. Часто літня кухня зводиться окремо. Серед інших споруд вирізняються курники, які в перетині мали круглу форму. Під господарськими будівлями, гаражами, літніми кухнями часто влаштовували льохи. У 20-40-ві рр. ХХ ст. льохи були як у хаті (*в коморі, чистій хаті*), так і біля хати, попід вікнами. Зрідка влаштовували «сушарки» для сушіння слив та груш.

Основними матеріалами, з яких будувалися хати та господарські споруди в Чечельнику, були, так само як і в сільській будівельній традиції Поділля, глина, дерево, солома, очерет. Більшість будинків не мали фундаменту. Найпоширенішими були стіни каркасної, зрідка -безкаркасної конструкції. Траплялися також стіни, складені з великих глиняних цеглин - «лампаців». Із кінця 50-х рр. ХХ ст. безкаркасна техніка зведення стін зі шлаку, рідше — цегли та вапняку, набула масового поширення. В останнє десятиріччя житло будується в основному з цегли та вапняку. За своїм плануванням у Чечельнику в 20-30-х рр. переважали «хати на дві половини». Поширеними також були хати, побудовані на зразок сіни + хата + хата. Майже до середини ХХ ст. «хата на дві половини» - основний тип планування житла українців Чечельника. З 50-х рр. планування житла змінюється у напрямку збільшення житлової площі.

У зв'язку з будівництвом промислових підприємств, у Чечельнику у кінці ХІХ - ХХ ст., з'являється ряд виробничих приміщень та житлових будинків, споруджених для робітників. До них належить комплекс споруд колишніх кінного, цукрового і спиртового заводів, заготзерно, залізничного вокзалу тощо. Цікавими в архітектурному плані є старі житлові будинки робітників цукрового заводу споруджені у 1870-х рр.

Особливими архітектурними спорудами містечка Чечельника є культові пам'ятки: церква, костел, синагога та каплиці на католицькому і єврейському кладовищах [32, с 333-341; 33, с. 149-159].

Одяг українського населення Чечельника сформувався під впливом містечкової культури, хоча основні його компоненти, притаманні українській сільській традиції, збереглися: вишиті чоловічі та жіночі сорочки, мантини, кожухи, пояси, чоботи, постолі, шапки тощо. Однак вже з початку ХХ ст. в побут українського населення інтенсивно почав проникати міський костюм.

Загалом традиційний народний одяг першої половини ХХ ст. був досить складним комплексом, основу якого складала різноманітні за

призначенням компоненти, які об'єднуються в групи: натільний, поясний, верхній одяг, пояси, головні убори, взуття, прикраси тощо. На початку ХХ ст. для виготовлення одягу використовували матеріал домашнього і фабричного виробництва.

Традиційним жіночим і чоловічим натільним одягом була сорочка, яку виготовляли з конопляного (*гребінного*), бавовняного (*бамбакового*) та конопляно-бавовняного полотна. За типом крою сорочки поділяються на тунікоподібні, з цільнокроєним рукавом, з уставкою та сорочки з гесткою (*на кокетці*). Жіноча сорочка складається зі станка та підтички, кожна частина яких шилася у 2-2,5, а зрідка - в 3 пілки. Орнамент на жіночих сорочках розміщено на поликах, погрудках, манжетах, комірці та підтичці. На чоловічих - вишивалася маніжка, комір та манжети. Залежно від призначення сорочки вишивали її відповідним чином: святкові та обрядові мають складну композицію вишивки, а звичайні буденні - вишиту «гестку» й іноді манжети. Архаїчні техніки вишивки - низь, колодочка, штапівка, мережка, вже згодом набула поширення вишивка хрестиком. Для орнаментів вишивок сорочок із Чечельника характерними є геометричні й рослинні мотиви, інколи - рослинно-геометричні. Серед рослинних мотивів найбільш поширені «квіти», «трояндова гілка», «виноград»; основним рослинно-геометричним мотивом вишивки - є «хмелик» та його варіанти.

До чоловічого поясного одягу належать «радовляні» штани, які виготовлялися з цупкої тканини. У позаминулому столітті чоловічі штани були «з очкурнею». На початку ХХ ст. їхній крій змінюється й вони стають схожі на штани міського покрою. Платно для штанів було конопляне (*з «клоча»*) та напіввовняне (*одна нитка конопляна, а інша вовняна*). Штани мали білий колір, інколи їх фарбували в бузині.

Дівочий та жіночий поясний одяг ХХ ст. у Чечельнику складався з різних форм спідниць. До поясного одягу відносимо також фартухи, які тут шили із фабричної тканини «в зборочки».

Зимовим верхнім одягом чечельничан, як і більшості сільської української людності, були кожухи переважно жовтого (*коричневого*), чорного та білого кольорів. Святкові (*весільні*) кожухи виділялися багатим декором. Весняним та осіннім верхнім одягом були мантини, чугаїни, а з часом - «польки».

У побуті чечельничан першої половини ХХ ст. традиційним і обов'язковим елементом одягу були пояси зеленого і червоного кольорів, домашнього й фабричного виготовлення. Окремо плелися

пояси-крайки. У ХІХ ст. чоловіки носили штани «з очкурнею». З часом очкура замінив пришивний пояс.

Літніми головними уборами хлопців та чоловіків були солом'яні капелюхи, взимку — високі шапки («стовбури») з овечого хутра. Вони різнилися кольорами, які залежали від віку: у парубків - сиві, а в чоловіків - чорні. При потребі поверх шапки «накладали» башлик, який мав форму «ріжка» з двома довгими кінцями, які пов'язували довкола шії.

У ХХ ст. дівчата в Чечельнику в теплу пору року голову не прикривали, а в холодну - користувалися хустиною. Волосся заплітали в одну або дві коси; інколи заплетені коси викладали «калачиком» навколо голови. Вінки зі стрічками (*лентами*) одягали лише на весілля. Заміжні жінки після весільного обряду покривання голови хусткою більше не мали права «світити волоссям» на людях і все життя ходили в хустках. Давніми жіночими головними уборами чечельничан, як і решти українців Поділля, були очіпки, які місцеві люди називають каптуром. Найпоширенішими дівочими прикрасами послуговували червоне коралове та перламутрове намисто, яке називали «баламути».

Традиційними видами взуття для жителів Чечельника були постолі, чоботи, черевики, проте у теплу пору року майже всі ходили босими. Влітку взуття взували лише на свята, а постолі - на жнива. Поширеним різновидом взуття були солом'яники. Чоботи були чорного та червоного кольорів на низькому або високому підборах. Для парубків у 20-і роки шили чоботи «восьмигранки», а дівчата носили черевики та чоботи.

На кінець ХХ ст. у побуті старших жителів містечка, зрештою, як і всієї української людності сіл, з традиційного одягу зберігались лише сорочки та деякі елементи поясного одягу - спідниці й фартухи, а також хустки [34, с 133-140].

Родинні звичаї та обряди серед українців Чечельника збереглися найповніше. Автором докладно зафіксовано весільну та поховально-поминальну обрядовість. Традиційні весільні звичаї й обряди Поділля містять у своїй основі загальнослов'янські та загальноукраїнські компоненти, та водночас мають регіональну своєрідність. Можна сказати, що Поділля є перехідним регіоном від наддніпрянського типу весілля до карпатського. Подільський підваріант центрального варіанту традиційного українського весілля поширюється на територію Вінницької, Хмельницької (*без її північно-західних районів*), частково Тернопільської та окремі райони сусідніх областей. На Південно-

Східному Поділлі весільний обряд, маючи у своїй основі елементи центрального варіанту, вбирає в себе елементи культурної взаємодії українців з молдованами (хрещених батьків, які відіграють важливу роль у весільній обрядовості тут називають нанашками (*з молдавської - «нанашул»*), а в сусідніх селах і нині обов'язковою є весільна хусточка - «нафраніца») [35, с 33-42]. Поховально-поминальні звичаї й обряди українського населення Чечельника зберегли в своїй основі загальноукраїнські риси: систему віщувань, особливості поховального обряду та поминальні звичаї. Жителів містечка і нині ховають на трьох кладовищах: православному, католицькому і єврейському. Родинна звичаєвість єврейського населення зафіксована лише фрагментарно - у зв'язку з майже повною відсутністю представників цього етносу в містечку.

Календарні свята та обряди смт. Чечельника також мають свої особливості. Більшість жителів селища є прихильниками двох християнських конфесій - православ'я і католицизму. Цей поділ має свій вплив на духовне життя містечка. Календарні звичаї та обряди відзначають тут за Григоріанським та Юліанським календарями. У змішаних (*православно-католицьких*) родинах їх святкують двічі. Найповніше збереглися тут зимові та весняні свята народного календаря: Святий вечір, Коляда-Різдво, Щедрий вечір - Маланка, Василя (*Новий рік*), Водохреща, Проводи, Рахманський Великдень, Зелені свята. Із циклу літніх свят відзначають Маковея і Спаса; із осінніх — Покрову і Михайла, які є храмовими.

Усна народна творчість яка побутує в селищі, має українське походження. Польський та єврейський фольклор записано окремими фрагментами. Пісенний фольклор українців Чечельника ідентичний подібним творам решти українців Поділля і представлений піснями календарно-обрядового циклу - колядками, щедрівками, веснянками й купальськими піснями. Родинно-обрядовий фольклор представлено весільними піснями та поховальними «псальмами». Окремими зразками презентовано й інші пісенні жанри. Прозовий фольклор селища складається із легенд, переказів, повір'їв про чарівні скарби, святі криниці, квітку папороті, Долю, вужів. Значне поширення мають народні оповідання та бувальщини, в яких передано різноманітну історичну та побутову інформацію [36, с 178-181].

На підставі аналізу особливостей матеріальної і духовної культури мешканців Чечельника можемо стверджувати, що для домінуючої української громади містечка в основному характерні ті самі риси

матеріального побуту, обрядовості й духовного життя, що й українській людині доволишніх сіл. Водночас на повсякденній культурі українських мешканців Чечельника позначились впливи етнокультури іноетнічного населення містечка (*передусім у запозиченні окремих елементів обрядовості й міського вбрання, в урізноманітненні асортименту народного харчування тощо*).

У конфесійній картині містечка, як і регіону в цілому, віддзеркалились особливості історично сформованих конфесійних пріоритетів для представників різних етнічних спільнот: сповідання православ'я українцями, католицизму - поляками, іудаїзму (*хасидизму*) - євреями. Можемо в цілому говорити про культуру громадської віротерпимості, хоча загальне толерування іновірця було відносним. Приховане протистояння проявлялось у контексті календарно-релігійної обрядовості, нерідко - і в повсякденних практиках, у тому числі - на рівні етнічних стереотипів.

Визначальною рисою поліетнічного складу населення містечка було довготривале мирне співіснування його мешканців - представників різного етнічного походження (*з домінуючою українською етнічною спільнотою*). Дослідження динаміки етнічного складу населення Чечельника за різних історичних періодів дозволило виявити тенденцію до його гомогенізації: переходу від поліетнічного до фактично моноетнічного характеру мешканців містечка. На сучасному етапі основними жителями містечка є українці, інші етноси представлено незначною кількістю.

Список використаних джерел:

1. Косаківський В. А. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX - початок XXI століття). Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня к. і. н. / В. А. Косаківський. - Вінниця, 2013. - 20 с.
2. Kraszewski J.I. Wspomnienia Odessy, Jegyssanu i Budzaku: dziennik przejazdu w roku 1843 od 22 czerwca do 11 wrzesnia» (1845-1846) / J.I. Kraszewski. - Wilno, 1845. - Т. I. - 296 s.
3. Baliriski M. Starozytna Polska pod wzgledem historycznym, geograficznym, i statystycznym opisana / M. Balinski, T. Lipinski. - Warszawa, 1844. - Т. 2. - 1380 s.
4. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел : материалы и исслед. / П. П. Чубинский. - СПб., 1872-1878. - Т. 1-7.
5. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной

Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел: материалы и исслед. / П. П. Чубинский. - СПб., 1872. - Т. 7 : Евреи, поляки, племена малорусскаго происхождения. Малоруссы (статистика, сельскій бать, языкъ). - 715, 45 с. 6. Siownik geograficzny Krölestwa Polskiego i innych krajöw slowianskich. - Warszawa, 1880. - Т. 1. - S. 781-782. 7. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, подольском и вольнском генерал-губернаторе - К., 1890. - Ч. 5. - Т. II. - Вып. 2. - 1046 с. 8. Приходы и церкви Подольской епархии. Под. ред. священника Евфимия Сецинского. - Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2008. - XII + 996 с. 9. Гудченко З. С. Некоторые особенности архитектуры местечек Украины (конец XVIII - XX в.) / З. С. Гудченко // Сов. этнография. - 1978. - № 5. - С. 109-118. 10. Гудченко З. С. Містечка України / З. С. Гудченко // Народна творчість та етнографія. - 2006. - № 1. - С. 51-57. 11. Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область. - К. : Голов, ред. УРЕ АН УРСР, 1972. - 779 с. 12. Лукин В. 100 еврейских местечек Украины: ист. путеводитель. Вып. 1: Подолия / В. Лукин, Б. Хаимович. - Иерусалим - Санкт-Петербург, 1998. - Вип. 1. - 320 с. 13. Лукин В. 100 еврейских местечек Украины: ист. путеводитель. Вып. 2: Подолия / В. Лукин, А. Соколова, Б. Хаимович. - СПб. : Изд. А. Гершт, 2000. - 704 с. 14. Санкт-Петербургский еврейский университет. Историко-этнографические экспедиции в Украину у 1993 году. Дневники экспедиций. [Электронный ресурс] Режим доступу: http://archive.ort.spb.ru/?page_id=58&select_country=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0&select_area=%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B0%D1%8F&select_fio_exp=%D0%A7%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9&select_location=%D0%A7%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA&select_fio=&select_key=&year_from=1991&year_to=1997&submit_search_all_select=%D0%98%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%8C. Дата доступу 6 грудня 2015 року. 15. Штетл, ХХІ век: полевые исследования / сост. В. А. Дымшиц, А. Л. Львов, А. В. Соколова. - СПб. : Изд-во Европ. ун-та, 2008. - С. 9-26. - (Studia Ethnologica. Вып. 5). 16. Гусев О. В. Історія Літина. З найдавніших часів до початку ХХ століття : монографія / О. В. Гусев, С. О. Гусев. -Вінниця : ТД «Едельвейс и К», 2004. - 90 с. 17. Науковий вісник «Меджибіж»: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції

«Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України». / Під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. - Меджибіж. - Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2009. - Ч. 1. - 423 с. 18. Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали - Третьої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» / Під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. - Меджибіж - Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2010. - Ч. 1. - 390 с. 19. Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX - на початку XX ст.: монографія / С. М. Єсюнін. - Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. - 336 с. 20. Вовк С. Т. Нариси з історії Чечельника. З найдавніших часів до наших днів : монографія / С. Т. Вовк, В. А. Косаківський, С. В. Таранець. - Вінниця : Віноблдрукарня, 2000. - 214 с. 21. Косаківський В. А. До історії заселення басейну річки Савранки (з найдавніших часів до сьогодні) / В. А. Косаківський // Подільська старовина. - Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. - С. 88-108. 22. Косаківський В. А. Топоніміка селища Чечельник на Південно-Східному Поділлі / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського: зб. наук. пр. - Вінниця, 2008. - Вип. 13. - С. 184-190. (Історія). 23. Косаківський В. А. Етнічний та кількісний склад населення Чечельника у XVI - на початку XXI ст. / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського: зб. наук. пр. - Вінниця, 2006. - Вип. 10. - С. 212-216. (Історія). 24. Косаківський В. А. Особливості релігійного життя містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі в XIX - на початку XXI ст. / В. А. Косаківський // Релігійне життя Поділля минуле і сучасне. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінниц. кафедрал. Спасо-Преображенського собору : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., 18 верес. 2008 р. - Вінниця, 2008. - С.156-160. 25. Косаківський В. А. Традиційні господарські заняття українців Південно-Східного Поділля (за матеріалами містечка Чечельник) // Матеріали до української етнології. - К, 2009. - Вип. 8 (11). - С. 125-133. 26. Косаківський В. А. Рибальство та бджільництво - допоміжні види господарських занять українців Південно-Східного Поділля (на матеріалах містечка Чечельник) / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського: зб. наук. пр. - Вінниця, 2009. - Вип. 15. - С. 188-192. (Історія). 27. Косаківський В. А. Ткацтво та килимарство у містечку Чечельнику на Південно-Східному Поділлі у XIX - XX ст. / В. А. Косаківський // Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукр.

наук.-практ. конф., 30 верес.-1 жовт. 2008 р. - Вінниця, 2009. - С. 76-85. 28. Косаківський В. А. Килими моєї бабусі / В. А. Косаківський // Український килим: генеза, іконографія, стилістика : тези і резюме доп. міжнар. наук.-практ. конф. - К., 1998. – С. 36. 29. Косаківський В. А. Килимарниці з родини Косаківських / В. А. Косаківський // Матеріали XI Поділ, іст.-краєзн. конф. / ред. кол.: Завальнюк О. М. (відп. ред.), Баженов Л. В., Винокур І. С. та ін. - Кам'янець-Поділ. : Оіюм, 2004. - С. 562-564. 30. Косаківський В. А. Орнаментовані ярма з Поділля / В. А. Косаківський, Є. М. Косаківська // Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. - Вінниця, 2005. - Вип. 1. – С. 66-67. 31. Косаківський В. А. Малювання на склі на Східному Поділлі / В. А. Косаківський // П'яті Гончарівські читання. Феноменологія українського народного мистецтва: форма і зміст : тези доп. І повідомлень. - К., 1998. – С. 10-12. 32. Косаківський В. А. Народна архітектура містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі / В. А. Косаківський // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність : наук. зб. - Кам'янець-Поділ. : Абетка - НОВА, 2002. – С. 333-341. 33. Косаківський В. А. Забудова та житло населення містечка Чечельник на Вінниччині / В. А. Косаківський // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник «Межибіж» -Г2013). - Хмельницький : ІРД, 2013. - Ч. 2. – С. 148-160. 34. Косаківський В. А. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі / В. А. Косаківський // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність : наук. зб. - Кам'янець-Поділ. : Абетка -НОВА, 2002. – С. 133-141. 35. Косаківський В. А. Весілля в Чечельнику (30-80-ті роки ХХ ст.) / В. А. Косаківський // Етнографія Поділля : тези доп. наук. конф. - Вінниця, 1992. - Ч. 1. – С. 33-42. 36. Косаківський В. А. Легенди та перекази на Південно-Східному Поділлі / В. А. Косаківський // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб. наук. пр. - Вінниця, 2003. - Вип. 6. – С. 178-182. (Історія).